

Visy Zsolt

Verespatak aranya*

Az erdélyi Érchegység gazdag aranylelőhelyein már a bronzkorban olyan mértékben aknázták ki a térség lakosai a felszíntől követhető aranyereket és a patakok, folyók aranytartalmát, hogy gazdagságuk közmondásos lehetett a környező népek szemében, a régészeti leletek pedig egyértelműen bizonyítják ezt (VÉKONY 1986, 25). Erdély Hérodotosz által említett, név szerint elsőként ismert népe, a szkíta agathürszoszok¹ is ennek az aranynek köszönhetőék fényűző, gondtalan életüket, de a sor joggal folytatható a dákokkal, akik a Krisztus előtti és utáni első évszázadok idején ugyancsak bőségesen merítettek az erdélyi Érchegység szinte hihetetlen aranybőségéből. Amikor a rómaiak Traianus vezetésével két hadjáratban leigázták Decebal király népét, az áruló dák főember, Bikilis révén hozzájutottak a gondosan elrejtett óriási arany-kincs egy részéhez.² Az elrejtett értékek nagyságára utal az is, hogy szórványos, de hiteles források alapján negyvenezernél is több Lysimachos-aranyérem került elő 1543-ban a Sztrigypatakban (TÉGLÁS 1896–1898). A nemrégiben aprólékos munkával rekonstruált eseménysor arra vall, hogy Fráter György halálában is szerepet játszhatott az alvinci kastélyban őrzött kincslelet, amely ezután örökre eltűnt (MAKKAY 1994; MAKKAY 1995).

A 18–19. században számos antik viasztábla került elő Verespatak római bányajárataiban (1. kép), amelyek méltán keltettek világszerte feltűnést (PÓLAY 1972).³ A viasszal bevont, szabványos méretű, eredetileg kettesével vagy hármával egymáshoz kapcsolt fatáblákon ugyanis olyan feliratokat lehetett olvasni, amelyek a Kr. u. 2. század első felében (Kr. u. 139–167) létrejött adásvételi szerződések és egyéb jogi ügyleteket rögzítettek. Mivel keltezéssel is ellátták ezeket az okmányokat, a legkésőbbi szerződés dátuma, 167. május 29. alapján meg lehetett állapítani, hogy az ebben az évben kitört markomann háború idején rejtették el őket Alburnus Maior bányásztelepülés lakosai.

Az a tény, hogy a tulajdonosaik által elrejtett szerződések a verespataki László-, Jánk-, Katalin-,

Simon-bányákban maradtak, arra vall, hogy Alburnus Maior Dél-Balkánról betelepített illyr bányászai — *Pirustae, Baridustae, Sardeates, Ansi* és mások — meghaltak vagy elmenekültek, településük pedig elpusztult (TÓTH 1986, 83). Alburnus Maior aranykincsét és a bányatelepülést egy kis méretű *numerus castellum* katonasága biztosította Abrudbányán (GUDEA 1997, 39). A 40 x 50 méteres, egy periódusú palánktáborban végzett egyetlen ásatás nem adott elegendő támpontot a keltezéshez és a helyőrség meghatározásához, de az építési mód alapján feltehetően a 2. század első felére tehető. Az itt állomásozó csekély létszámú katonaság nem tudta megakadályozni a bányavidék feldúlását és kirablását. Az aranybányászat csak a markomann-szarmata háború (167–180) lezárása után indulhatott meg újra.

Az Alburnus maiori aranybányák kényszerű leállása komoly pénzügyi gondokat okozhatott Rómának. Moesia Superiorban Marcus Aurelius nyitott a korábbiak mellé egy újabb bányát Kosmaiban, amelyre nézve a legkorábbi adat a pannoniai (Solva) *cohors I Ulpia Pannoniorum* átmeneti idehelyezése legkésőbb 168-ban a bányavidék védelmére (MÓCSY 1975, 216). Később egyéb auxiliáris egységek vették át a bányavidék védelmét (GUDEA 2001, 33). Itt, és a többi moesia bányában elsősorban ezüstöt és ólmot, kisebb részben rezet, aranyat és más fémeket bányásztak (DAVIES 1935, 209). Nem véletlen, hogy hatékony intézkedések történtek a Moesia területén fekvő bányavidékek védelmére, hiszen erre a háború idején nagy szükség volt.

Egyéb adatokkal is rendelkezünk arra nézve, hogy Róma nemcsak katonailag, hanem gazdaságilag is nehéz helyzetbe került a háború elején. A válságot még Lucius Verus halála is fokozta, így 169-ben a támadó hadjárat megindítása előtt Marcus Aurelius arra kényszerült, hogy Traianus forumán császári magántulajdonba tartozó értéktárgyakat árverezzen el.⁴ Már korábban is feltűnt, hogy a katonai diplomák rendszeres kiadásában 167 után egy hosszabb szünet mutatkozik, időközben megduplázódott mennyiségük

alapján azonban már az is nyilvánvaló, hogy ez a szünet nemcsak létezik, hiszen előtte és utána egyaránt újabb példányok növelték a statisztikai biztonságot, hanem az is, hogy a szünet minden bizonnyal a 167. május 5-én Pannonia Inferiorban állomásozó segédcsoportoknak kiadott diploma után⁵ kezdődött, és tizenegy éven át tartott (ROXAN–HOLDER 2003, 377–378). Az első soron következő, biztosan keltezett katonai diplomát 178. március 23-án adták ki a Britannia, illetve Lycia Pamphilia segédcsoportjaiból leszerelt katonáknak.⁶ A tizenegy éves szünet tehát pontosan a markomann-szarmata háború legnehezebb idejére tehető, amikor ugyan kétségtelenül voltak sorozások és elbocsátások, de immár csaknem biztosra vehető, hogy az utóbbiak nem jártak bronzból készített elbocsátó okmányok kiosztásával. Mivel a polgárjogot és a *conubium* jogát ekkor is megadta a császár, amiről a veteránnak hiteles okirattal kellett rendelkeznie, hogy polgári életében semmilyen hátrány sem érje, feltehető, hogy ezeket nem bronzlemezre, hanem fatáblára írták. Ez önmagában nem jelent meglepetést, hiszen már rendelkezünk viasszal borított fatáblára írt hiteles katonai elbocsátó okmánnyal.⁷ Ebből az időszakból ugyan nem maradt meg ilyen okmány, de ez nem zárja ki egykori meglétüket, hiszen más módon aligha lehetne áthidalni a bronzdiploma mentes éveket.

A fentiekből kézenfekvően adódik a következtetés, hogy a római birodalmat gazdaságilag is megrázta a nagy dunai háború, és ebben nem kis szerepet játszott a minden bizonnyal teljesen elpusztított verespataki bányavidék. Az elrejtett, de tulajdonosai által és a római korban soha elő nem vett, pontosan a háború kitörése előtt elrejtett viasztáblák a bányásztelepülés és lakóinak teljes pusztulását bizonyítják, a kieső arany, ezüst és egyéb fém termelése pedig súlyos következményekkel járt az amúgy is válságos helyzetbe került birodalomra nézve. Ennek lehetett a következménye a Kosmaj-hegyi bányák megnyitása, tehát nem kell Mócsy András véleményét követve valamelyik, 168-at megelőző évre gondolnunk. Nem meglepő, hogy a határ közelében fekvő, és éppen ezért az ellenséges támadásoknak erősen kitett bányákat immár erős és állandó helyőrségek védelmezték. A válság másik következménye — és egyben a súlyos helyzet bizonyítéka — Marcus kényszerű és példátlan árverése, amellyel a megindítandó támadó hadműveletek költségeit teremtette elő. A császár győzelme és diadalmenete után visszavásárolta⁸ értékeit azoktól, akik hajlandók voltak azokat visszaszolgáltatni, de ennek idejét nem tudjuk, csak azt, hogy erre legkorábban 175-ben kerülhetett sor.

Népvándorlaskori és kora középkori aranybányászatra nincsenek adatok, de a Magyar Királyság ismét megindította az arany kitermelését, amely részben az

elhagyott római bányajáratok felújításával és új aknák nyitásával, részben pedig az aranymosás fellendítésével folytatta az értékes fém kinyerését. Különös lendületet vett a bányászat Károly Róbert idején. 1327-ben megjelent rendelete érdekeltté tette a földesurakat a bányászatban, mivel egyrészt a bányaművelés területén szabadon használhatták földjeiket, másrészt az *urbura* egyharmada őket illette meg (BERTÉNYI 1987, 76). Ekkor indult meg a magyar aranypénzverés (GEDAI 1991, 8). Sok feljegyzés és az Arany-, Aranyos- kezdetű helynevek, köztük a szláv Zalatna neve őrzi ennek az aranybányászatnak az emlékét a Veres- és Aranyos-patak mentén, amely az Érchegység vizeit vezeti a Marosba. Ugyanerre utalnak e helynevek románra fordított megfelelői is. Az aranybányászat a középkor későbbi századaiban és az újkorban folyamatos volt (2. kép).

Természetes, hogy a trianoni döntést követően a román állam is intenzíven folytatta a nemesfém kitermelését. Verespatak/Roşia Montana, a csinos, műemlékekben is bővelkedő kisváros román és magyar, négy egyházhoz tartozó lakói tovább élték részben hagyományos életüket, a város múzeuma pedig a helyi aranybányászás történetének a bemutatására szakosodott. A bejárat előtt Alburnus Maior római feliratos oltárai és sírkövei sorakoznak (3. kép). Innen lehetett és lehet bejárni egy több száz méter hosszú római bányajáratot, ami azonban a föltárt járatoknak csak a kisebb része. A régészek feltevése szerint a bányajáratok akár 90 százaléka még teljesen ismeretlen. A bányászat különösen a hetvenes évektől kezdve öltött óriási méreteket. A hegyek megmozgatásával járó bányaművelés nagy sebeket ejtett a tájon, jó néhány antik bányajárat semmisült meg. A politikai változás után a termelés ellankadt, a munkanélküliség riasztó méreteket öltött.

Noha már az eddigi művelés is jelentős károkat okozott az ókori és középkori bányajáratok rendkívüli örökség-állományában, a néhány évvel ezelőtt kezdeményezett újabb terv minden eddigi mértéket felülmúlóan avatkozik bele a természeti és az ember által létrehozott környezet életébe. Az újabb bánya nemcsak a még csak részben feltárt helyszíneket szemelte ki, hanem Verespatak/Roşia Montana városának területét és a meddőhányóit is. A várost 2000 lakójával az antik Alburnus Maior rommezejére telepítené át, csupán a műemléki védelem alatt álló főtér és egy templom maradna a helyén. A bányászat külszíni fejtéssel és cián-tartalmú medencében való kinyeréssel történne, tehát még arra sem lenne lehetőség, hogy fontosabb épületeket, idővel megismert vagy feltárt régészeti műemlékeket meg lehessen őrizni. A bányatársaság által finanszírozott ásatások két kötetben megjelentetett (DAMIAN 2003–2004), egyébként gondos

régészeti munkára valló tanulmányai inkább csak arra alkalmasak, hogy megmutassák Alburnus Maior régészeti leletekben, szentélyekben, feliratos emlékekben való gazdagságát, de arra semmiképpen sem, hogy ennek alapján a még át sem vizsgált hatalmas területet feltártnak lehetne tekinteni.

Romániában és világszerte élénk tiltakozás folyik a természet és a műemlékek károsításával járó bányaművelés megkezdése ellen. Ennek és annak ellenére, hogy a román-kanadai vegyes vállalat nem rendelkezik környezetvédelmi engedéllyel, 2003 nyarán mégis kísérleti robbantások és más munkálatok kezdődtek meg, amelyek már több római bányajáratot megsemmisítettek. A hazai környezetvédők a nemzetközi környezetvédelmi csoportokkal karöltve tiltakoznak a terv megvalósítása ellen. Kocsis Tibor „Új Eldorádó” cím alatt nagyhatású dokumentumfilmet⁹ készített a Verespatakot fenyegető tervről és kihatásairól. A Román Tudományos Akadémia elítélte a tervet és annak átgondolására hívta fel a kormányt. A kulturális értékek pusztulásával is járó terv elleni romániai tiltakozó mozgalom vezéralakja Ioan Piso professzor. Alföldy Géza professzor egy aláírásgyűjtő mozgalom élére állt. A tiltakozáshoz 2003 nyaráig 1039 régész, ókortörténész, muzeológus és műemlékes szakember csatlakozott világszerte. Többen fordultak tényekkel alátámasztott levelekben a kulturális miniszterhez, és számos írás született a tiltakozás jegyében.¹⁰

Nemzetközi szervezetek is bekapcsolódtak a tiltakozó mozgalomba. Az ICOMOS 2001–2002. évi beszámolójában a Román Nemzeti Bizottság már beszámolt a fenyegető veszedelemről.¹¹ 2002. decemberében az ICOMOS közgyűlése tárgyalta Verespatak ügyét és kemény hangú határozatot hozva felkérte az összes hazai és külföldi szervezetet, döntéshozót e fontos régészeti és műemléki helyszín megőrzésére, az idevonatkozó törvények és szabályzatok gondos betartására (VISY 2002). 2003 nyarán Mounir Bouchenaki, az UNESCO helyettes főigazgatója levélben támogatta Roşia Montana polgármesterét

tiltakozásában. Adrian Nastase román miniszterelnök több nyilatkozatában arról biztosította a helybelleket, hogy miniszterelnöksége idején semmilyen visszafordíthatatlan változás nem történik. A kísérletinek nevezett robbantásokkal azonban ez sajnos bekövetkezett, ráadásul 2004 nyarán a román kormány csökkentette a Verespatakon régészeti védelem alatt álló területet.¹² Az ICOMOS 2003. októberének utolsó napjaiban a zimbabwei Victoria Falls-ban tartott közgyűlése e sorok írójának a kezdeményezésére ismételten napirendre tűzte a Verespatak és Alburnus Maior régészeti emlékeinek és műemlékeinek a pusztulásához vezető bányászati terv ügyét. A kedvezőtlen fejlemények, illetve a késlekedő védelmi intézkedések miatt a közgyűlés ismételten kifejezte aggodalmát a küszöbön álló pusztítások miatt, a nemzeti és a nemzetközi közösség sürgős beavatkozását kérte, és felajánlotta szakmai támogatását a román hatóságoknak az Európa és a világ öröksége számára fontos helyszín megmentésére. 2004. szeptemberében az ICAHM¹³ foglalt hasonlóan állást Lyonban tartott értekezletén, amelyet megküldött a román kultuszminiszternek.

Valóban, a verespataki/Roşia Montana-i római bányatelepülés, de különösen a római bányajáratok a bennük talált és még található kivételes értékű leletekkel egyedülálló együttest alkotnak, és a helyszín mint ilyen, méltó akár a világörökségi rangra is (VISY 2004). Bízunk benne, hogy a felelős kulturális hatóságok ebben látják a térség hosszú távú fejlesztő erejét, és nem a néhány év alatt kimerülő, és a minden értéket elpusztító külszíni fejtéssel sivar pusztaságot, esetleg végzetes természeti katasztrófát eredményező aranybányászatban. Ez, a nyersanyag-kitermelést megfelelő keretek között tartó, a kulturális örökség rangját és szerepét, nemkülönben térségformáló gazdasági erejét is felismerő döntés lenne az igazán helyes, hosszú távon is kifizetődő olyan döntés, amely a város és a környék lakóinak az igazi felemelkedést meghozná.

Jegyzetek:

* A PAB Régészeti Munkacsoportjának 2004. március 19.-én Keszthelyen a Balatoni Múzeumban tartott munkaiülésén elhangzott előadás kibővített változata.

¹ Hérodotos IV 104: „Az agathürszoszok minden embernél jobban kedvelik a fényűzést, és teleaggatják magukat arany ékszerekkel” (MURAKÖZY 1989, 304). Ld. ehhez SZÁDECZKY 1983, 98–100!

² Kriton: *Getica. Fragm.Gr.Hist. IIB*, 931 (Izvoare privind istoria României I. Bucureşti 1964, 506); Cassius Dio, LXVIII 14 (Izvoare privind istoria României I. Bucureşti 1964, 694–696).

³ CIL III. 924–959 (Inscr. Dac. Rom. I. Bucureşti 1975, 165–256).

⁴ SHA Marcus 21, 9; 17, 4–5. Ld. ehhez BIRLEY 1977,

- 291–292!
- 5 Az ez utáni időre, legkésőbb 168-ra keltezhető diplomák kivétel nélkül olyanok, amelyek keltezésének ez az év csupán a felső határa, így nyomós ellenérvként nem hozhatók fel. Sokkal inkább az a valószínű, hogy ezek időbeli felső határát 166-ra vagy 167-re kell tenni.
- 6 RMD 184, 293, 294; illetve CIL XVI 128.
- 7 ROXAN 1994, 337–338 (Domitianus); ROXAN–HOLDER 2003, 612–613 (122. január 4).
- 8 SHA Marcus 17, 5.
- 9 Díszbemutatójára Budapesten az Uránia Filmszínházban került sor 2004. szeptember 21-én.
- 10 Ld. egyebek mellett Visy Zs.: Verespatak (Alburnus Maior) kálváriája. Múzeumi Hírlevél XXV/6, (2004) 200–202!
- 11 ICOMOS Romania – The Cultural Landscape of Roşia Montana village. In: Dumbaru, D. – Burke, Sh. – Harrington, J. – Petzet, M. – Ziesemer, J.: *Heritage at Risk. International World Report 2001–2002 on Monuments and Sites in Danger*. München 2001, 168.
- 12 A széleskörű tiltakozás hatására 2005-ben visszaállították a régészeti védettséget.
- 13 International Council of Archaeological Heritage Management. Az ülésen magyar képviselőként e sorok írója számolt be az újabb fejleményekről. A határozat szövege: The ICOMOS International committee on Archaeological Heritage Management (ICAHM) expresses its concern with the conservation and management of the Roman mining complex at Roşia Montana (Alburnus Maior). Environmental impacts associated with the current mining venture require an exceptionally high level of monitoring and control. Ongoing archaeological heritage management must focus upon an encompassing mitigation process that ensures the conservation of both the built heritage as well as the archaeological sites of significance as an integrated cultural landscape. – Brian Egloff, President ICAHM, Willem Willems, Vice-President (Europe) ICAHM.

Irodalom:

- BERTÉNYI 1987
Bertényi I.: *Magyarország az Anjouk korában*. Budapest 1987.
- BIRLEY 1977
Birley, A.: *Mark Aurel*. München 1977.
- DAMIAN 2003–2004
Damian, P. (Ed.): *Alburnus Maior I–II*. Bucharest 2003–2004.
- DAVIES 1935
Davies, O.: *Roman Mines in Europe*. Oxford 1935.
- GEDAI 1981
Gedai I.: *Magyar uralkodók pénzeiken*. Budapest 1991.
- GUDEA 1997
Gudea, N.: *Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte*. JRGZM 44 (1997) 1–113.
- GUDEA 2001
Gudea, N.: *Die Nordgrenze der römischen Provinz Obermoesien*. JRGZM 48 (2001) 1–118.
- MAKKAY 1994
Makkay, J.: *The Treasures of Decebalus*. SpecNov 10 (1994) 151–215.
- MAKKAY 1995
Makkay J.: *Decebál kincsei*. Századok 129 (1995) 967–1032.
- MÓCSY 1975
Mócsy, A.: *Pannonia and Upper Moesia*. London–Boston 1975.
- MURAKÖZY 1989
Muraközy Gy.: *Hérodotosz: A görög-perzsa háború*. Budapest 1989.
- PÓLAY 1972
Pólay E.: *A dáciai viaszostáblák szerződésai*. Budapest 1972.
- ROXAN 1994
Roxan, M.: *Roman Military Diplomas III*. London 1994.
- ROXAN–HOLDER 2003
Roxan, M – Holder, P.: *Roman Military Diplomas IV*. London 2003.
- SZÁDECZKY 1983
Szádeczky-Kardoss S.: *Az agathürszoszok kora*. In: Szeged története I. Szerk.: Kristó Gy. Szeged 1983, 98–100.
- TÉGLÁS 1898–1898
Téglás G.: *Decebál király kincse*. In: Hunyad megyei Történeti és Régészeti Egylet Évkönyve 9 (1896–1898) 3–11.
- TÓTH 1986
Tóth E.: *Dácia római tartomány*. In: Erdély története I. Szerk.: Makkai L. – Mócsy A. Budapest 1986, 46–106.
- VÉKONY 1986
Vékony G.: *Erdély őskora*. In: Erdély története I. Szerk.: Makkai L. – Mócsy A. Budapest 1986, 13–32.
- VISY 2003
Visy, Zs.: *Heritage at Risk in Roşia Montana. ICOMOS Resolution 20 on Roşia Montana (Madrid, 5 December 2002)*. In: *Heritage at Risk. International World Report 2002/2003 on Monuments and Sites in Danger*. Hrsg.: Dumbaru, D. – Burke, Sh. – Harrington, J. – Petzet, M. – Ziesemer, J. München 2003, 175–176.
- VISY 2004
Visy, Zs.: *World Heritage. Some Considerations about Hungary and the Carpathian Region*. In: *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*. Cluj–Napoca 2004, 920–923.

1. kép: Római bányajárat a Verespatakon

2. kép: 17. századi kőzúzó vízimalom a verespataki Bányászati Múzeumban

3. kép: Római köemlékek a verespataki Bányászati Múzeumban

Rövidítések jegyzéke – List of abbreviations

AA	Amino Acids (Wien–New York)
Acta AntHung	Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
ActaArch	Acta Archeologica (Kř benhavn)
Acta ArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Acta Biol	Acta Universitatis Szegediensis. Acta Biologica (Szeged)
Agria	Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger)
AgrSzem	Agrártörténeti Szemle (Budapest)
AlbReg	Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis (Székesfehérvár)
AndL	Accademia Nazionale dei Lincei (Roma)
Antaeus	Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
AnthrAnz	Anthropologischer Anzeiger (München)
AnthrKözl	Anthropológiai Közlemények (Budapest)
AntTan	Antik Tanulmányok (Budapest)
AntTard	AntTard (Turnhout)
APeA	Acta Praehistorica et Archaeologica (Berlin)
ArchAust	Archaeologia Austriaca (Wien)
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchIug	Archaeologia Iugoslavica (Beograd)
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt (Mainz)
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények (Budapest)
ArchMed	Archeologia Medievale (Firenze)
ArchÖst	Archäologie Österreich (Wien)
ArkStud	Arké ologiske Studier (Kř benhavn)
Arrabona	Arrabona. A Győri Xántus János Múzeum Évkönyve (Győr)
BarbSzemle	Barbarikumi Szemle (Szeged)
BayVor	Bayerische Vorgeschichtsblätter (München)
BBÁMÉ	A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
BonnJahr	Bonner Jahrbücher (Bonn)
BMT	Bibliotheca Musei Tapolcensis (Tapolca)
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission (Frankfurt am Main)
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
BzdL	Berichte zur deutschen Landeskunde (Trier)
Carinthia	Carinthia (Klagenfurt)
ComArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
CSHA E	Cleveland Studies in the History of Art (Cleveland)
Dacia	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne (Bucarest)
DDTS	Dunántúli Dolgozatok Történettudományi Sorozat (Pécs)
DMÉ	A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
Dolgozatok	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Kolozsvár); Dolgozatok a Szegedi Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged)
ESA	Eurasia Septentrionalis Antiqua (Helsinki)

Ethn	Ethnographia (Budapest)
EurAnt	Eurasia Antiqua (Berlin)
ÉÉT	Élet és Tudomány (Budapest)
FBBW	Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg (Stuttgart)
FGSMÖ	Forschungen zur Geschichte der Städte und Märkte Österreichs (Linz)
FolArch	Folia Archaeologica (Budapest)
FzUF	Forschungsberichte zur Ur- und Frühgeschichte (Wien)
Gallia	Gallia. Fouilles et Monuments Archéologiques en France Métropolitaine (Paris)
GCBI	Godišnjak Centra za Balkanološka Ispitivanja Akademije Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo)
Germania	Germania. Anzeiger der Röm.-Germ. Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts (Mainz)
Gesta	Gesta. International Center of Medieval Art (New York)
GZ	Gäste Zeitung (Hévíz)
Hévíz	Hévíz. Művelődési és művészeti folyóirat (Hévíz)
História	História (Budapest)
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
HumanBiol	Human Biology (Detroit)
IKMK	Az István Király Múzeum Közleményei (Székesfehérvár)
JADA	Journal of the American Dental Association (Chicago)
JAMÉ	A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
JdÖAI	Jahreshefte des ÖAI (Wien)
JfAuC	Jahrbuch für Antike und Chr. (Münster)
JHVSU	Jahresbericht des Historischen Vereins für Straubing und Umgebung (Straubing)
JJÉ	A Jászberényi Jászmúzeum Évkönyve (Jászberény)
JoRS	Journal of Roman Studies (Ann Arbor)
JotWI	Journal of the Warburg Institute (London)
JÖBG	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft (Wien)
JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs)
JRGZM	Jahrbuch des Römisch- Germanischen Zentralmuseums (Mainz)
KJb	Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte (Köln)
LIMC	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (Zürich-München)
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft (Wien)
Materijali	Materijali (Zagreb)
MagyMúz	Magyar Múzeumok (Budapest)
MagyNépr	Magyar Néprajz (Budapest)
MFMÉ	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MFMÉ – StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica (Szeged)
MIA	Materialy i Issledovaniâ po Arheologii SSSR (Moskva)
Minerva	Minerva (Washington-London)
MIÖG	Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (Wien)
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (Budapest)
MKCsM	Múzeumi kutatások Csongrád megyében (Szeged)
MKHLS	Mitteilungsblatt der Korrespondenten der Historischen Landeskommission für Steiermark (Graz)
MMF	Múzeumi Módszertani Füzetek (Budapest)
MMMK	A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei (Budapest)
MNy	Magyar Nyelv (Budapest)
MonAnt	Monumenti Antichi (Roma)
MÖAG	Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte (Wien)
MRT	Magyarország Régészeti Topográfiája (Budapest)

MUMOSZ	MUMOSZ (Debrecen)
NépÉrt	Néprajzi Értesítő (Budapest)
NumKözl	Numizmatikai Közlöny (Budapest)
OA	Opuscula Archaeologica (Zagreb)
PamArch	Památky Archeologické (Praha)
Pannonia	Pannonia (Pécs)
PdravZbornik	Pdravski Zbornik (Koprivnica)
PoBSaR	Papers of British School at Rome (London)
Poročilo	Poročilo (Ljubljana)
Prilozi	Prilozi. Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
Rad	Rad Vojvodanskih Muzeja (Novi Sad)
RevArch	Revue Archéologique (Paris)
RégFüz	Régészeti Füzetek (Budapest)
RégKut	Régészeti kutatások Magyarországon (Budapest)
RGA	Reallexikon der Germanischen Altertumskunde (Berlin–New York)
RömQuart	Römische Quartalschrift (Rom–Freiburg)
SA	Sovetska Arheologi (Moskva)
Sargetia	Sargetia. Acta Musei Devensis (Deva)
Savaria	Savaria (Szombathely)
SlovArch	Slovenská Archeológia (Bratislava)
SMASH	Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei (Kaposvár)
Somogy	Somogy (Kaposvár)
SpecNova	Specimina Nova Dissertationum ex Institutis Historicis Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio Nominatae (Pécs)
SPFFBU	Sborník Praci Filosofické Fakulty Brněnské University (Brno)
Századok	Századok (Budapest)
Starinar	Starinar (Beograd)
StudAlb	Studia Albanica (Tirana)
StudCom	Studia Comitatus (Budapest)
ŠtZv	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu SAV (Nitra)
SzIKMK	A Szent István Király Múzeum Közleményei (Székesfehérvár)
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve (Szolnok)
Tisicum	Tisicum (Szolnok)
TVMK	A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei (Tapolca)
VAMZ	Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu (Zagreb)
VHaA	Vegetation History and Archaeobotany (Berlin)
VHV	Veröffentliche Historische Verlag (Heilbronn)
Vjesnik	Vjesnik Arheološkoga Društva (Zagreb)
VMMK	A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
VSz	Vasi Szemle (Szombathely)
WA	World Archaeology. A publication of the Archaeological of Amerika (New York)
WAB	Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (Eisenstadt)
WMMÉ	A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve (Szekszárd)
WPZ (Kiss cikk)	Wiener Prähistorische Zeitschrift (Wien)
ZalGyjút	Zalai Gyűjtemény (Zalaegerszeg)
ZalMúz	Zalai Múzeum (Zalaegerszeg)
ZAM	Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters (Köln)
ZVK	Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstgeschichte (Berlin)

